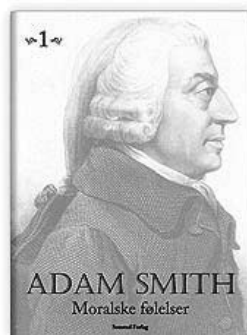

ADAM SMITH SOM MORAL- PSYKOLOG

ANMELDELSE AV MORALSKE FØLELSER (BIND 1) AV ADAM SMITH, ØVERSATT AV ÅSHILD SONSTAD, (SONSTAD FORLAG), 208 SIDER.

Av Clemet Askheim

MORALSKE FØLELSER
- BIND 1
ADAM SMITH
SONSTAD FORLAG
2007

Uansett hvor selvisk mennesket synes å være, så finnes det utvilsomt i dets natur noen grunnleggende prinsipp som får det til å interessere seg for andres skjebne. Noe som får andres lykke til å fremstå som viktig for oss, selv om vår personlige vinning kun ligger i gleden over å være vitne til slik tilstand. (s. 15) (*sidehenvisninger er til den nye norske oversettelsen.*)

Slik innleder Adam Smith sin moralpsykologiske utledning, *Theory of Moral Sentiments* (TMS). Denne foreligger nå for første gang på norsk og er gitt tittelen *Moralske Følelser*. TMS ble første utgitt i 1759, nesten tjue år før Smiths mer kjente sosialøkonomiske verk, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. Mens *Wealth of Nations* regnes som et av de første verkene innen moderne sosialøkonomi, kan TMS regnes som et av de første verkene innen moderne moralpsykologi.

Sitatet i begynnelsen leder tankene bort fra den karikerte Adam Smith, som en kald markedsøkonomiens stamfar, og over mot en varmere og mer altruistisk Adam Smith. I tråd med landsmannen og vennen David Hume, mente Smith at menneskesynet til Hobbes (og andre) var for ensidig i sin vektlegging av egeninteresse, og ifølge oversetter Åshild Sonstad, betraktet Smith selv TMS og *Wealth of Nations* som «to hoveddeler i en sammenhengende teori om hvordan mennesker opptrer mot hverandre, og hvordan menneskelige samfunn fungerer» (s. 8).

Medfølelse

I særdeles hverdagslige termer, men med en stor dose men-

neskekunnskap og psykologisk innsikt, beskriver Smith hvordan våre naturlige moralske følelser av aksept eller fordømmelse motiverer oss til å handle rett. Begrepet sympati brukes for å beskrive «medfølelse med en hvilken som helst følelse» (s. 16). Med dette som utgangspunkt går han i første del gjennom hvordan man vurderer andres handlinger og oppførsel i forhold til «anstendighet». Andre del handler om vurderinger relatert til «fortjenstfullhet og skyld, eller hva som straffes og belønnes» og i tredje del drøftes «grunnlaget for hvordan vi bedømmer egne følelser og adferd, og om pliktfølelsen». Det er disse første tre delene som er oversatt i denne utgaven og som vi skal ta for oss her. De fire siste delene handler om effekten av skjønnhet og nytte, om vanenes innvirkning i forhold til følelsen av bifall eller fordømmelse, om dyder og dydenes sammenheng med egen og andres lykke og en sammenligning av ulike moralfilosofiske systemer. Siden den foreliggende boken er titulert «Bind 1», kan vi antagelig vente at også disse delene blir oversatt, da som enda et tilskudd til Sonstad Forlags satsning på norske oversettelser av Adam Smiths sentrale verker.

«Om handlingers anstendighet»

Den norske tittelen «Moralske følelser» innskrenker i forhold til originaltittelen farene for å skape feilaktige forventninger. For dette er nemlig ikke en etikk eller en normativ teori om mennesket, men snarere en psykologisk beskrivelse av hvorfor vi stort sett handler rett. Hva som da menes med «rett», skal vi nå forsøke å gå nærmere inn på.

Når vi skal vurdere om en handling er anstendig eller ikke, må vi vurdere om motivene for handlingen er passende i den aktuelle situasjonen. Motivet er her forstått som nettopp en følelse, og måten vurderingen foretas på, er ved at vi forsøker å sette oss i den handlendes sted. Hvis vi ville reagert på samme måten, godkjenner vi handlingen og det vi må anta er den motiverende følelsen. Medfølelsen eller sympatien føler vi overfor andre gjelder fysiske tilstander og situasjoner så vel som rent psykiske eller følelsesmessige reaksjoner.

Om en handling eller reaksjon fortjener bifall og belønning, eller fordømmelse og straff, avhenger av den handlendes motiver, det vil si, av følelsene som ligger til grunn for handlingen. De ulike følelsene må behandles på sin måte og det samme må hver enkelt, unike situasjon. Det eneste vi kan støtte oss på er erfaringer fra tidligere situasjoner, noe som samsvarer med datidens empirisme og induktive tenkemåte. For å ytterligere kontrollere vår egen og den handlendes reaksjon, kan vi forestille oss hvordan en nøytral tilskuer ville følt og etablere «vårt indre menneske» som en slags overdommer. Dette kommer vi tilbake til.

Vi dømmer ikke etter noe prinsipp, men etter vår egen følelse i situasjonen og tidligere erfaringer fra lignende situasjoner. Det som opprettholder en viss intersubjektivitet er at disse følelsesreaksjonene av mishag eller bifall, er nedfelt i menneskenaturen og skapt av Gud. «Selv ikke den verste skurken eller den mest forherdede forbryter er fullstendig blottet for medfølelse» (s. 15). Det er altså snakk om en form for universalisme.

Gud som garantist

Den naturlige medfølelsen er heller ikke begrunnet eller rettfærdiggjort gjennom noen form for nyttetenkning slik vi forbinder med utilitarismen eller pragmatismen. Det er kun takket være våre naturlige anlegg at det er slik, og hvis dette også er nyttig eller funksjonelt, er det selvsagt fint, men det har i grunn ingenting å gjøre med årsakene til at det er slik. Bak naturen står Gud som skaper og naturens guddommelighet og fullkommenhet, og ikke Gud som i samtidens vanlige, kristne forstand. Mer nærliggende vil det være å tenke på Gud som den ultimate fornuft og som en allvitende skaper, men det opptar ingen prominent plass i Smiths utlegninger. Faktisk nevnes Gud bare en håndfull ganger og da som regel bare i kraft av å være en selvsagt og bakenforliggende horisont.

Guds rolle i tenkningen er i det hele tatt i endring på denne tida og kontrasten fra Descartes, Leibniz og Spinoza

til Hume, Kant, Rousseau og Smith når det gjelder Guds plass, betydning og rolle, er merkbar. Fornuften og vitenskapen gikk sin seiersgang gjennom opplysningstida, og selv om alle fortsatt var kristne, sto ikke Gud nødvendigvis lenger i sentrum for tenkningen.

En mindre moderne tanke som Smith forfekter, er at det finnes visse menneskelige dyder og at de moralske følelsene til dels er innrettet mot disse. «Dyder handler om fortrefelighet, noe uvanlig flott og skjønt som hever seg langt over det simple og alminnelige» (s. 33). Å opptre dydig fortjener beundring, mens å opptre anstendig kun gjør krav på anerkjennelse. «Dessverre forholder det seg slik at veien som fører til rikdom og veien som fører til dyd altfor ofte går i diametralt motsatt retning» (s. 74). Vi ser her nok en kontrast til den gjengse oppfatning av Smith som kynisk økonom. Smith refererer selv til stoikerne ved flere anledninger og inspirasjonen derfra viser seg særlig i beskrivelsene av dyder som selvbeherskelse og uselvishet.

«Den indre dommer»

Dette fører oss tilbake til «vårt indre menneske», for det er i konsultasjonen med denne upartiske dommer at vi kan vurdere våre egne reaksjoner. Vi må sette oss inn i en «nøytral tilskuer» sitt sted og så vurdere vår egen følelsesmessige reaksjon. Hvis vi også da finner den rimelig i forhold til situasjonen, så godkjenner vi vår egen reaksjon. I og med at Smith vektlegger det å sette seg i andres sted, blir fantasien en sentral menneskelig egenskap. Det er den som «frembringer en forestilling om det som i så fall ville være vår opplevelse» (s. 15) og som gjør oss i stand til å innbille oss en upartisk tilskuer.

Det er denne innbilningskraften som muliggjør etableringen av dette «indre menneske» som vi kan konferere med for å få et mer upartisk syn på en situasjon vi er oppe i. Dette er fremgangsmåten når vi skal vurdere egne følelser og eventuelt korrigerer de opprinnelige reaksjoner og beherske oss. «Det er bare gjennom å rådføre oss med den indre dommer at vi på noen måte kan få et korrekt inntrykk av omfanget av det som angår oss, eller foreta en korrekt sammenligning mellom våre egne og andres interesser» (s. 147). Fokuset på de andre og innlevelsen i deres perspektiv og deres perspektiv på en selv, er tanker som senere sosialpsykologer og andre har utviklet videre.

Småskalteori

Når det gjelder forholdet til institusjoner eller mellom ulike grupper eller systemer, så er dette utenfor Smiths anliggende i disse tre første delene av *TMS* som er oversatt

hittil. Han sier blant annet: «Medlidenhet med mennesker vi ikke kjenner eller har noen forbindelse med, og som befinner seg langt utenfor vår rekkevidde, fører bare til engstelse» (s. 152). Ser man litt stort på det, er det i vår globaliserte verden muligens ikke så veldig mange vi ikke har noen som helst forbindelse med, men en slik innvending vil være noe søkt.

Helhetlig sett ser vi at Smiths teori er mest treffende når det gjelder de litt nærrere relasjoner, men til gjengjeld er hans observasjoner her ofte slående og gjenkjennelige, selv om de ble gjort for mer enn to hundre år siden. Det at teorien er deskriptiv og tar utgangspunkt i hvordan folk faktisk har eller opplever moralske følelser gjør imidlertid ikke at den blir relativistisk. Det universalistiske ankeret ligger, som vi har sett, i den gitte og konstante menneskenaturen og det er her dydene og det normative befinner seg.

Det dukker stadig opp referanser til greske tragedier eller historiske skikkelser og hendelser, men boka er ut-

styrt med et eget oppslagsregister med korte forklaringer på hvem alle personene er og hva det refereres til. Språket i oversettelsen flyter godt og har bevart mye av elegansen og snerten fra Smiths opprinnelige språkdrakt. Men trenger vi egentlig en oversettelse av Adam Smith i dag?

Skal man dømme etter det gjengse bildet av Adam Smith, så virker det som om flere kunne hatt godt av å lese denne boka. Når den nå foreligger på norsk er sjansene større for at flere faktisk gjør det. Det synes rimelig å anta at personer med en faglig interesse av Adam Smith, enten de nå er filosofer, økonomer eller andre, gladelig ville lese Smith på engelsk. Men ut i fra hvordan han stadig karikeres og misbrukes, så ser det ikke ut til at særlig mange har gjort det. Muligens kan en norsk oversettelse bidra til å senke terskelen for å sette seg ned med Adam Smiths moralpsykologi og den kan også bidra til økt interesse og økt oppmerksomhet rundt disse «mykere» sidene av Smiths forfatterskap.

FILOSOFIQUIZ

- 1: Hvilken kjent filosof og litteraturteoretiker ble påkjørt av en varebil og døde den 25. mars 1980?
- 2: Hva er den opprinnelige betydningen av ordet «radikal»?
- 3: Hvilke tre norske filosofer oversatte nylig Kants *Kritikk av den rene fornuft* til norsk?
- 4: Hvilke to dyr holder Nietzsches Zarathustra med selskap under hans ti år i ensomhet i fjellet?
- 5: Hvilken kjent amerikansk politisk filosof skrev *Anarchy, State and Utopia*?
- 6: Hva kalles følgende tese, og hvem har fremsatt den? «There are no strict deterministic laws on the basis of which mental events can be predicted and explained»
- 7: Hva er forskjellen på fronesis og sofia?
- 8: Hvilken filosof hevdet i 1970 at navn er rigide designatorer?
- 9: Hvilket år ble Arne Næss professor i filosofi ved UiO?
- 10: Hvem var Bertrand Russells dåpsfadder?
- 11: Hva er PhilosophicalGourmet?
- 12: Hvilken renessansehumanist skrev *Utopia*?

SVAR

1: Roland Barthes

2: Å gå til roten

3: Steinar Mathisen, Camilla Serck-Hanssen og Øystein Skar

4: En ørn og en slange

5: Robert Nozick

6: Anomaliesen. (Donald Davidson i «Mental Events» 1988)

7: Phronesis er praktisk klokskap (særlig i moralske og og erfaringsbaserte situasjoner). Sophia er visdom (særlig vitenskapelig om universelle sannheter).

8: Begge er intellektuelle dyder nevnt av Aristoteles i *Den Nikomakiske Etik*.

9: 1939

10: John Stuart Mill

11: En respektert nertsidde som årlig kårer de mest presisjerte unge filosoprogrammene i den engelskspråklige verden.

12: Thomas Moore